

у житті... залишився глухим»². Невизнання законними шлюбів сектантів та визнання їх дітей незаконно народженими вело до явища, яке не мало собі аналогів в історії інших країн: п'ятнадцять мільйонів чоловік (мова у цьому випадку йде не тільки про євангельських віруючих, а взагалі про всіх сектантів в Росії) вважались незаконно народженими та такими, що живуть у перелюбі. Іноді віруючі заводили метричні книги самостійно (с.Основа Одеського повіту).

4.2. Євангельське пробудження у Київській і Єкатеринославській губерніях

Євангельське пробудження у Київській губернії почалось у 1868-1869 рр. у с.Плоському Таращанського повіту і пов'язане з іменами братів Цибульських та Йосипа Тишкевича. Яків Цибульський деякий час жив в Одесі у купця Карла Шутца, через якого з Румунії до Росії переправлялися брошури духовного змісту. Після його повернення до рідного селища у хаті його брата Павла стали відбуватися євангельські зібрання. Як і у Карловці, віруючі відразу ж заявили про свою відмову від обрядності та установлень православної церкви. Звісна річ, що така заява не могла не призвести до переслідування віруючих, яке навіть на деякий час призупинило проповідь Євангелії у цій місцевості.

Але через два роки у с.Чаплинці того ж Таращанського повіту повертається висланий з Херсонської губернії за проповідь Євангелія на постійне місце проживання Герасим Балабан. Повернувшись додому, він зблизився з волосним писарем Іваном Лясоцьким, який до того ж був другом місцевого священика і активним парафіянином православної церкви. У відповідь на розпочату Балабаном євангельську проповідь у Чаплинці місцевий священик запросив його на співбесіди, на які також почав ходити і Іван Лясоцький. Спостерігаючи, як Балабан відповідає на запитання священика на підставі Біблії, Лясоцький прий-

¹ Ясевич-Бородаевская В.И. Борьба за веру. — СПб., 1912. — С. 29-30.

шов до висновку щодо правильності вчення, яке сповідував Балабан. Поступово у Таращанському повіті виникла євангельська громада. 1872 р. декого з віруючих було заарештовано, причому Яків Білий та Йосип Тишкевич з в'язниці додому не повернулись. Вони стали першими жертвами переслідувань за Слово Боже на Україні. Під час судового процесу над послідовниками нового релігійного вчення знову, як і для віруючих Херсонської губернії, позитивне значення мав факт новизни євангельського руху та відсутність спеціального законодавства відносно його. Це спричиняло деяку невизначеність в діях державних органів. Викликає інтерес оцінка цього судового процесу П.Г.Лебединцевим: «У найвищій мірі цікаво та важливо, як віднісся суд до цього нового явища у народному житті... Рішення суду мало великий вплив на подальшу долю секти, що зароджувалася... Баптистська секта, з послідовниками якої суду доводилось зараз мати справу, не була передбачена ніякими статтями закону; вона з'являлась вперше... Згідно з тими уривчастими та неясними даними, які давались сільським протоколом або судовим слідством, наприклад, читання Євангелія або зібрання для молитви та співу духовних віршів, потрібно було визначити нову ересь, шукати в її виявленні склад злочину... Суд, наскільки можна судити по його рішенню, йшов навпомацки... й в кінці кінців був схильним не надавати новоявленому явищу серйозного значення, як з боку його злочинності або шкоди для церкви та суспільства.¹» Результатом суду було звільнення переважної частини заарештованих віруючих.

У Херсонській губернії спостерігалась активна участь православної церкви у переслідуванні євангельських віруючих та досить стримана позиція світської влади у цьому питанні. Аналогічна ситуація мала місце й в Київській губернії. Митрополит Київський Арсеній вимагав від світської влади заслання вожаків євангельського руху у віддалені райони імперії, на що йому міністром внутрішніх справ було заявлено, що протидією поширенню ересі може служити лише невсипне пастирське піклування духовних осіб про свою паству, турбота про її освіту словом євангельської істини та повсякчасна готовність роз'яснити релігійні омани. Міністр внутрішніх справ розумів, що заслання актив-

¹ П.Л-в. Баптизм или штунда в Киевской губернии // Киевская старина. — 1885. — № 3. — С. 501-502.

них проповідників спричинить тільки поширення євангельського вчення в районах їх заслання, як це і відбулось у випадку з Балабаном, висланим з Херсонської до Київської губернії. Однак, як зазначає О.Д.Ушинський, сільські священики переважно не були готові до того, щоб обміркувати зі своїми прихожанами нове вчення та довести його невідповідність Слову Божому¹. Ушинський також зазначає те, що поліцейські заходи, яких вимагали священики від світської влади по відношенню до різновірців у силу своєї неспроможності боротися з ересями духовним шляхом, не тільки не досягали своєї мети, але й призводили до ще більшої недовіри та ворожнечі до священиків з боку різновірців. Це було логічним наслідком панівного в той час ставлення православної церкви в особі її ієрархів до інакше мислячих. Сам митрополит Арсеній наполягав поселити усіх сектантів в одному місці, щоб вони не мали права виїжджати, а також спілкуватися з православними, торгувати та таке інше. Митрополит Арсеній вважав необхідним помістити усіх керівників сектантів навечно у монастирі, а також заборонити сектантам купувати або орендувати землю, лісні ділянки, володіти млинами, заводами та заїжджими дворами, бо ці місця могли служити розсадниками секти.

Дійсно, на перших порах у Київській губернії активних проповідників Євангелія засилали до монастирів. Однак самі монастирі вважали поселення у них сектантів непосильним тягарем, бо знаходження сектантів у монастирі спричинялось до того, що не монастирська братія наvertsала їх до православ'я, на що розраховували ініціатори цього заходу, а навпаки — євангельські проповідники активно проповідували своє вчення ченцям. Тому деякі монастирі просто відмовлялись брати до себе сектантів на «перевиховання», побоюючись перевиховання самої братії.

Місцева ж адміністративна влада досить часто йшла на поведУ церковної влади. Саме на цьому рівні яскраво проявилася уся неприваблива картина зрощування церковної та світської влади у Російській імперії.

Все ж таки слід зазначити, що у цей період віруючі користувались відносно свободою (порівняно з іншими періодами). Так, І.Лясоцький

¹ Ушинский А.Д. О причинах появления рационалистических учений штунды. — К., 1884. — С. 63.

згадує, що «зібрання було вільне та відкрите посеред дня. Ніхто не переслідував, тільки був відряджений один городовий для присутності на зібранні, бо духовенство зараховувало нас перед урядом до соціалістів.¹»

У деяких випадках віруючі самі провокували владу до прийняття проти них репресивних дій. Це було пов'язано з занадто емоційними демонстративними діями, які виражали їх розрив з минулою релігійною приналежністю: ображенням православної церкви та священників, виношенням ікон з хат, а іноді навіть глумлінням над ними та їх знищенням. Це відбувалося 70-х рр. XIX ст., а після того про подібне не було чути. Гадаємо, що у цьому зіграла роль емоційність нашого народу, його рівень виховання та освіти, а також притаманні усім новим рухам, в тому числі й релігійним, екзальтація та експресивність.

Характеризуючи положення справ на 1878 рік, Г.Ємельянов відзначає: «... у теперішній час штундисти збираються та звершують свої обряди вільно, принаймні без заборони з боку вищої влади, хоча занадто ревні пропагандисти штундистського вчення... не перестають зазнавати законного переслідування.²» Але хочемо також тут навести й іншу цитату, яка розвиває ілюзію благоденства: «А втім відносно придушення її (секти), через саму новину справи, не було ще придумано визначених та рішучих заходів. Зносини влади тільки ще починались.³»

1875 р. євангельський рух започаткувався у Єкатеринославській губернії, а саме у селищах Криничеватій та Олександрo-Софіївці. Пробудження у цій губернії почалось з навернення молодого батрака з с.Софіївка Петра Лисенка, який працював у менонітському селищі Фріденсфельд. Його спостереження за життям менонітів, які вже практично були баптистами, змусили його задуматися, придбати Євангелію та читати її. 1870 р. він пережив навернення. Він звернувся до менонітів з проханням про хрещення, але вони відмовили йому у цьому на тій підставі, що не мають права хрестити православних. Тільки через п'ять років бажання Лисенка було реалізовано. Після цього його вигнав з хати рідний батько, але меноніти допомогли йому побудувати нову хату там

¹ Столетие евангельских христиан-баптистов 1867-1967. — Ашфорд, 1967. Из записок ссыльного. — С. 3.

² Емельянов Г. Рационализм на юге России // Отечественные Записки. — 1878. — № 5. — С. 228.

³ П.Л.-в. Баптизм или штунда в Киевской губернии. — С. 494.

же у Софіївці. Там він почав проповідувати, а потім відвідувати з проповіддю й сусіднє селище Криничевату. 1876 р. відбулось перше хрещення віруючих, що навернулись через проповідь Лисенка. Того ж року Лисенко, Гошко та Бажанов були засуджені на один рік позбавлення волі за «зведення в секту». Але після повернення вони продовжували проповідувати. Серед перших українських баптистів Єкатеринославської губернії треба назвати Андрія та Івана Хомутенків, Є.Шевченка, П.Перепяткіна, який мешкав у с.Вознесеновці (на території нинішнього Запоріжжя), а також Митрофана Дупленка, який пізніше став пресвітером російсько-української баптистської громади с.Кічкас. Діаконом цієї громади був Андрій Чорний з м.Олександрівська. Невдовзі проповідь Євангелії охопила усю губернію. Нові громади час від часу відвідували М.Ратушний та І.Рябошапка, а також деякі інші відомі проповідники (наприклад, А.Стоялов з Нововасилівці). Звідси проповідь почала поширюватися й у Донецькому басейні.

4. 3. Євангельське пробудження у Таврійській губернії

Особливістю євангельського пробудження у Таврійській губернії було те, що воно тут відбувалося не серед православних, як у Херсонській, Київській та Єкатеринославській губерніях, а серед молокан. Треба відзначити роль книгоноші Британського та закордонного біблійного товариства Якова Делякова у підготовці цього пробудження. Яков Деляков походив з Персії, був пресвітеріанином, сповідував відродження через покайняння, виправдання через віру, але був прибічником хрещення дітей. У 1865-1866 рр. він проповідував серед молокан першого донського толку (саламатинців) у селищах Нововасилівці та Астраханці Бердянського повіту Таврійської губернії. Внаслідок цієї проповіді навернення пережили брати Захарови, один з яких, Зіновій Захаров, став у 1867 році керівником новомолочан-євангельських християн або «захаровців», яких також називають молоканами другого донського толку. Віровчення їх було подібним до віровчення баптистів з тією лише